

Αριστοτελικός ορισμός της τραγωδίας

Είστε σκηνοθέτης και προτείνετε στους ηθοποιούς σας μια δική σας ανάγνωση του Προλόγου της Αντιγόνης σύμφωνα με τον αριστοτελικό ορισμό της τραγωδίας. Εστιάστε την ανάγνωσή σας στους παρακάτω αριστοτελικούς όρους: «μίμηση πράξεως σπουδαίας και τελείας», «δρώντων», «δί' ελέου και φόβου περαίνουσα την των τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Πρώτα αναφερθείτε με απλά λόγια στην υπόθεση.

Έπειτα μιλήστε για τα πρόσωπα (παρόντα και απόντα) του Προλόγου. Δώστε τους κατευθυντήριους άξονες για τον χαρακτήρα τους. Σταθείτε σε κάποια σημεία του

κειμένου και δώστε οδηγίες για τις κινήσεις των ηθοποιών και την εκφορά του λόγου σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνει ο Πρόλογος.

Για τη μίμηση

Φαίνεται ότι γενικά η ποίηση οφείλει την αρχή της σε δύο αιτίες –και τις δυο τους φυσικές.⁵⁶ Η μίμηση, πράγματι, είναι σύμφυτη στους ανθρώπους από την παιδική τους κιόλας ηλικία: αυτό που κάνει τους ανθρώπους να διαφέρουν από τα άλλα ζώα είναι τούτο, ότι ο άνθρωπος είναι το πιο μιμητικό πλάσμα του κόσμου, και τις πρώτες γνώσεις του τις αποκτά με τη μίμηση.⁵⁷ Εκτός αυτού⁵⁸ τα προϊόντα της μίμησης προκαλούν ευχαρί-

στηση σε όλους τους ανθρώπους⁵⁹ –απόδειξη αυτό που συμβαίνει στην πράξη:⁶⁰ πράγματα που μας προκαλούν δυσαρέσκεια όταν τα βλέπουμε μπροστά μας, μας προκαλούν ευχαρίστηση όταν αντικρίζουμε τις πιο ακριβείς⁶¹ απεικονίσεις τους: έτσι δεν συμβαίνει, π.χ., με τις εικόνες ευτελέστατων ζώων ή νεκρών; Αυτού, πάλι, του πράγματος η αιτία είναι το ότι η γνώση και η κατανόηση των πραγμάτων δεν είναι κάτι το εξαιρετικά ευχάριστο⁶² μόνο στους φιλοσόφους, αλλά το ίδιο και σε όλους τους άλλους ανθρώπους, αυτοί όμως έχουν λίγη μόνο μετοχή σ' αυτήν. Ο λόγος που ευχαριστιούνται βλέποντας τις εικόνες είναι ότι την ώρα που τις βλέπουν αρχίζουν να κατανοούν και να ανακαλύπτουν τι είναι το κάθε πράγμα, π.χ. ότι αυτός εκεί ο άνθρωπος είναι ο τάδε τάδε. Γιατί αν ένας δεν έχει δει το πράγμα πιο μπροστά, την ευχαρίστηση δεν θα του την προκαλέσει η εικόνα ως προϊόν μίμησης: η ευχαρίστησή του θα οφείλεται στην τεχνική της εκτέλεσης ή στο χρώμα ή σε κάποιαν άλλη τέτοια αιτία.

Αφού λοιπόν η μίμηση είναι κάτι βαλμένο μέσα μας από τη φύση, όπως επίσης και η αίσθηση της αρμονίας και του ρυθμού (είναι φανερό ότι τα μέτρα⁶³ είναι μόρια των ρυθμών), όσοι ήταν από μιας αρχής ιδιαίτερα προικισμένοι σ' αυτά τα πράγματα από τη φύση, προάγοντάς τα –σιγά σιγά– δημιούργησαν από τα αρχικά αυτοσχεδιάσματα την ποίηση.

Αριστοτέλης, Ποιητική, 4
(1448b),

φ. 24. Διηγήσεις Αννούβις,
εκδ. 2008

Κατά τον *Tracy*: "Διάνοια".

Η ρητορική διάσταση της *Antigone*

Αυτό που εξυμνούν οι τελευταίοι στίχοι του χορού (στ. 1348-1355), δεν είναι ο θεϊός νόμος – αλλά τό *φρονεῖν*, λέξη αμετάφραστη, τήν ὁποία ἀνοσιτίζει μέ ἀνυπόφορο τρόπο ἡ λατινική μετάφραση μέ τήν *prudentia*. Ὁ κορυφαῖος ἐγκωμιάζει τό *φρονεῖν*, ἀφιστά τήν προσοχή ἔναντι τῆς ἀσέβειας, μετά ἐπαναλαμβάνει τήν συμβουλή του γιά *φρονεῖν*, ἐπιστώντας τήν προσοχή ἀπέναντι στά «μεγάλα λόγια» τῶν ὑπερβολικά ἀλαζόνων ἀνθρώπων (*ὑπεραύλων*).²⁶ Τώρα, τό περιεχόμενο αὐτοῦ τοῦ *φρονεῖν* παρουσιάζεται

καθαρά στήν πορεία τοῦ ἔργου. Ἡ καταστροφή πραγματοποιεῖται ἐπειδή ὁ Κρέων ὅπως καί ἡ Ἀντιγόνη γαντζώνονται ὁ καθένας στούς λόγους του (*raisons*), δίχως νά ἀκοῦν τούς λόγους τοῦ ἄλλου. Εἶναι ἀνώφελο νά ἐπαναλάβουμε ἐδῶ τούς λόγους τῆς Ἀντιγόνης: ἄς θυμίσουμε μόνο ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Κρέοντος δέν ἐπιδέχονται ἀνασκευή. Καμιᾶ πόλη δέν μπορεῖ νά ὑπάρχει – καί, κατά συνέπεια, κανένας θεός δέν μπορεῖ νά τιμᾶται – δίχως νόμους: καμιᾶ πόλη δέν θά μποροῦσε νά ἀνεχθεῖ νά τήν προδώσει κανεῖς καί νά πάρει τά ὄπλα ἐνάντια στή χώρα του, συμμαχώντας μέ ξένους, ἀπό καθαρή καί ἀπλή δίψα γιά ἐξουσία, ὅπως ἔκανε ὁ Πολυνεΐτης. Ὁ ἴδιος ὁ γιός τοῦ Κρέοντος, ὁ Αἴμων, ὁμολογεῖ καθαρά ὅτι δέν θά μποροῦσε νά ἀποδείξει ὅτι ὁ πατέρας του ἔχει ἄδικο (στ. 685-686)· ἐκφράζει δυνατά τήν κεντρική ἰδέα τοῦ ἔργου ὅταν παρακαλεῖ τόν πατέρα του «νά μή θέλει νά εἶναι σοφός μόνος του» (*μόνος φρονεῖν*, στ. 707-709).

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Κρέοντος εἶναι πολιτική ἀπόφαση, παρμένη πάνω σέ πολύ στέρεες βάσεις. Ἀλλά καί οἱ πῖο στέρεες πολιτικές βάσεις μποροῦν νά ἀποδειχθοῦν σαθρές ἂν εἶναι μένον «πολιτικές». Γιά νά ποῦμε τά πράγματα ἀλλιῶς, ἀκριβῶς λόγω τοῦ ὀλικού χαρακτήρα τοῦ πεδίου τοῦ πολιτικοῦ (πού περιλαμβάνει, στήν περίπτωση πού συζητᾶμε, τίς ἀποφάσεις τίς σχετικές μέ τόν ἐνταφιασμό, ὅπως καί μέ τήν ζωή καί τόν θάνατο) μιᾶ ὀρθή πολιτική ἀπόφαση ὀφείλει νά λαμβάνει ὑπόψη τῆς ὅλους τούς παράγοντες, πέρα ἀπό τούς αὐστηρά «πολιτικούς» παράγοντες. Καί ὅταν ἀκόμη νομίζουμε, γιά τούς πῖο βάσιμους λόγους, ὅτι ἔχουμε πάρει τήν σωστή ἀπόφαση, ἡ ἀπόφαση αὐτή μπορεῖ νά ἀποδειχτεῖ κακή, ἀκόμη καί καταστροφική. Τίποτε δέν μπορεῖ νά ἐγγυηθεῖ ἐκ τῶν προτέρων τήν ὀρθότητα μιᾶς πράξης – οὔτε ἡ λογική. Καί, πάνω ἀπ' ὅλα: Εἶναι τρέλα νά ἀξιῶνεις πάση θυσίᾳ «νά εἶσαι σοφός μόνος σου», *μόνος φρονεῖν*.

Κορνήλιος Καρυπίδης, Χῶροι 2ου ανθρώπου,
Εκδ. ὑψηλὸν/βιβλία, 1995, 66.204-205

Η διάνοια, το ἦθος και η λέξη στον Πρόλογο της Αντιγόνης:

1. Ποιες ιδέες δραματοποιούνται στον Πρόλογο;

1Α. Η κύρια ιδέα: σύγκρουση γραπτού νόμου/θετού δικαίου/δημοκρατικών πολιτικών αξιών/λόγου/πόλεως (Κρέων) και ἀγραφου νόμου/ηρωικών ηθικών αξιών/μύθου/οίκου (Αντιγόνη): η κατάδειξη των ορίων πόλεως – οίκου.

1Β. Δευτερεύουσες ιδέες: Η θέση των γυναικών, το χρέος της οικογένειας για τους νεκρούς της.

1Γ. Η επιχειρηματολογία (αγώνας λόγων: η ρητορική διάσταση στην τραγωδία).

2. Πώς διαγράφεται ο χαρακτήρας της Αντιγόνης και της Ισμήνης μέσω της «λέξης» (ύφος);

3. Οι αντιθέσεις: να τις εντοπίσετε και να σχολιάσετε τη λειτουργία τους.

Να σχολιάσετε το εικαστικό υλικό του βιβλίου σε σχέση με το κείμενο:

1. Αντιγόνη – Ισμήνη: εικ. 13, σελ. 51

1Α: Στοιχεία της όψης

1Β. Κινήσεις – πρόσωπο: εκφραστικά μέσα των σύγχρονων ηθοποιών σε σύγκριση με τους αρχαίους της κλασικής τραγωδίας.

1Γ. Ποιοι στίχοι από τον Πρόλογο της Αντιγόνης θα ταίριαζαν στην παραπάνω φωτογραφία; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας ερμηνεύοντας την κίνηση και την έκφραση του προσώπου των ηθοποιών σε σχέση με το κείμενο.

2. Η Αντιγόνη στη ζωγραφική (εικόνα 10, σελ. 31).

β. Να αναζητήσετε είδη ζωγραφικών γλωσσών ως θάλασσος των Αντιγόνη και να δείξετε πως το κείμενο των Σοφοκλή συνομιλεί με αυτά.

3. Η Αντιγόνη στην ποίηση:

Ντίνου Χριστιανόπουλου, «Αντιγόνη υπέρ Οιδίποδος»

Άνδρες Αθηναίοι, τί μας κοιτάτε με περιέργεια;
Αυτός είν' ο πατέρας μου, ο Οιδίποδας,
που κάποτε ήταν βασιλιάς τρανός και τώρα
γυρνάει στην αγορά σας πληγωμένος
από τη μοίρα, κουρελιάρης και τυφλός,
παίζοντας το χαλασμένο του οργανάκι.

Άνδρες Αθηναίοι, κάθε οβολός σας
προσθέτει στην καρδιά σας μια ραγισματιά.
Του Οίκου μας τα μυστικά βαραίνουν
απ' της δικής σας φαντασίας τις προσθήκες.
Αφήστε μας, ως πότε θα μας σέρνετε
εδώ και κει, σα γύφτο με αρκούδα —
κι οι τραγωδοί να μας ανεβάζουν στα θέατρα,
να μας πολιορκούν για λεπτομέρειες,
και να ρωτούν πώς γίνηκε αυτό,
πώς δεν κατάφερε το χτύπημα να τ' αποφύγει.

Άνδρες Αθηναίοι, δε σας φτάνει
που ο πατέρας μου υπήρξε ποιητής,
ο πρώτος του συμβολισμού εισηγητής,
που με το επίγραμμα «Απάντηση στη Σφίγγα»
έσωσε τη ζωή πολλών σας — χώρα
η αισθητική απόλαυση· γιατί

στον ιδιωτικό του βίο εισδύετε
και ψάχνετε για οιδιπόδεια συμπλέγματα,
άνομους έρωτες
και ηδονές που απαγορεύει η τρεχάμενη ηθική;

Σας έφτανε η «Απάντηση στη Σφίγγα».
Τ' άλλα ας τ' αφήνατε στο μισοσκόταδο.
Στο κάτω κάτω, το 'κανε εν αγνοία του
ενώ εσείς το κάνετε εν πλήρει γνώσει.

Από τη συλλογή *Η εποχή των ισχνών αγελάδων* (1950)

[πηγή: Ντίνος Χριστιανόπουλος, *Ποιήματα*, Εκδόσεις Διαγωνίου, Θεσσαλονίκη
1985, σ. 26-27]